

**EFEMERNA GRAĐA I SITNI TISAK : OPSEG POJMOVA
U HRVATSKOJ I SVIJETU**

EPHEMERA AND MINOR PUBLICATIONS : CONCEPT OF THE
TERMS IN CROATIA AND ABROAD

Ana Lešković
leskovic.ana@gmail.com

Daniela Živković
Katedra za Knjigu i nakladništvo
Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet u Zagrebu
dzivkovi@ffzg.hr

UDK / UDC 025.17
Stručni rad / Professional paper
Primljeno / Received: 16. 3. 2011.

Sažetak

Efemerna građa u knjižnicama je jedna od rijetko spominjanih tema suvremenog knjižničarstva. Stoga autorice pažnju posvećuju istraživanju pojma efemerna građa, njegovoj definiciji u raznim izvorima kao i različitosti mjerila za odabir takve građe objavljenim u domaćoj i inozemnoj literaturi. Raspravljaju odnos između pojmova efemerna građa, sitni tisak i siva literatura te navode prikupljene primjere takve građe u hrvatskim i inozemnim knjižnicama. Naglašavaju da efemerna građa kao neprocjenjiv izvor informacija, koji se može promatrati s raznih kulturoloških vidova, dobiva u novije vrijeme na značenju pokretanjem projekata digitalizacije u knjižnicama i drugim baštinskim ustanovama.

Cljučne riječi: efemerna građa, sitni tisak, siva literatura, digitalizacija efemerne građe

Summary

Ephemera belongs to one of the rarely mentioned issues of contemporary librarianship. Therefore authors investigate the term ephemera, its definition in various sources and diversity of selection criteria published in Croatian and foreign literature. They discuss relationship between terms like ephemera, minor publications and grey literature and refer to the examples of such materials in Croatian and foreign libraries. They stress that ephemera as invaluable information source considered from different cultural viewpoints have gained in its significance due to digitisation projects in libraries and other cultural institutions.

Keywords: ephemera, minor publications, grey literature, digitalization of ephemera

1. Uvod

Ponegdje ponešto zanemarena, a ponegdje “uzvišena”, efemerna građa predstavlja zagonetnu vrstu građe. Građa koja naizgled u fondu ima zanemariv značaj, a toliko je raznolika po vrsti publikacija koje okuplja, zauzima posebno mjesto u poslovanju knjižnice. Pokušavajući proniknuti u njezinu dubinu, polazilo se od njezinih osnovnih oblika i sadašnjeg statusa unutar knjižničarske struke. Već sama oskudnost literature najavila je poteškoću pri definiranju sadržaja pojma općenito, određivanju opsega publikacija koje obuhvaća i uporabi odgovarajućega stručnog naziva u hrvatskom i drugim jezicima. Raznolika literatura osvjetljava različite vidove problema, ali i nudi pokušaje rješenja. Tako i ovaj rad opisuje rezultate istraživanja na nekim primjerima iz Hrvatske i svijeta.

2. Općenito o definiciji efemerne građe

Noviji rječnici¹ pridjevu efemeran daju značenje: “onaj koji je kratkotrajan, privremen i prolazan, tj. bez trajnije vrijednosti i beznačajan”. Takvo značenje odredilo je mjerilo za stvaranje specifične skupine publikacija koje se okupljaju pod zajedničkim nazivom efemera, tj. efemerna građa. Što se tiče definicije u prošlosti, postojalo ih je nekoliko, od Lewisove² prema kojoj

¹ Anić, Vladimir; Goldstein, Ivo. Rječnik stranih riječi. Zagreb : Novi liber, 2000. Str. 353.

² Makepeace, Chris E. Ephemera : a book on its collection, conservation and use. Aldershot : Gower, cop. 1985.

je efemera: “bilo što tiskano za određenu kratkotrajnu svrhu”, Rickardsove: “prolazni svakodnevni dokumenti koji se proizvode za jednu svrhu i kasnije odbacuju” pa sve do novijih definicija kao što je definicija Joan Reitz³ koja definira efemernu građu kao “svakodnevnu građu za koju se općenito uzima da nema stalnu vrijednost, često zbog toga što se proizvodi u velikim količinama ili u raspoloživim formatima”.

Kao što vidimo, definicija efemerne građe se s vremenom mijenjala i oblikovala, ali ni danas ne postoji potpuno točna definicija koja bi se koristila u normativne svrhe – možemo postaviti pitanje zašto je tako? Možda jedno od rješenja leži u načinu na koji se gleda na takvu građu, jer ako uvažavamo samo njezinu osnovnu zadaću, dobit ćemo i samo jedan vid njezinoga pravoga značenja.

Drugi, nešto veći problem leži u vrstama publikacija koje taj pojam pokriva. Tijekom vremena su dodavane nove tako da postoji cijeli niz publikacija koje se navode kao efemerna građa, a opet nije posve sigurno pripadaju li baš u to. Tako Samantha Duncan i Katherine Kalsbeek⁴ smatraju da je jedan od problema s definiranjem efemerne građe i njezin opseg, tj. vrste koje ona pokriva. Navode da postoji 150 različitih vrsta publikacija koje bi se mogle smatrati efemernima, što dovodi do zaključka da se samo značenje efemerne građe izvodi isključivo iz publikacija koje ona okuplja. Tako se na temelju toga stvaraju i mjerila koja određenu publikaciju čine efemernom.

3. Publikacije koje pripadaju u efemernu građu

Ako pogledamo definiciju efemerne građe, možemo zaključiti kako bi u ovu skupinu ulazile brojne publikacije. Ako usporedimo stanje nekad i danas, dobit ćemo ovakvu sliku: Makepeace⁵ osamdesetih godina 20. stoljeća navodi otprilike 80-ak publikacija koje bi trebale ulaziti u skupinu efemerne građe, dok *Encyclopedia of ephemera*⁶ dvadesetak godina kasnije navodi oko 500 vrsta koje se tiču efemerne građe. Ako pogledamo odnos između nekad i danas,

³ Cataloguing ephemera : records of the past. // Slidefinder [citirano: 2010-08-22]. Dostupno na: http://slidefinder.net/c/cataloguing_ephemera_records_past/14176282

⁴ Navedeno djelo. Str. 2.

⁵ Navedeno djelo. Str. 2.

⁶ Rickards, Maurice. The encyclopedia of ephemera : a guide to the fragmentary documents of everyday life for the collector, curator, and historian. London : The British Library, cop. 2000.

primjećujemo veliku razliku. Odgovor na pitanje zašto je to tako, može se naći u zaključku kako je to razumljiva pojava vezana uz brzi napredak tehnologije pa tako i tiskarstva koje svakim danom razvija nove publikacije ovisno o različitim potrebama javnosti. No postoji i drugi odgovor, a taj se tiče definicije i pojma efemerna građa. Ako je definicija preopćenita, a nazivlje nejasno, tada mnoštvo publikacija može zadovoljiti mjerila, a to predstavlja problem u odnosu spram takve građe.

3.1. Odnos efemerna građa – sitni tisak

Makepeace⁷ navodi zanimljiv problem u proučavanju efemerne građe, a to je miješanje s tzv. “minor publications”, tj. sitnim publikacijama ili sitnim tiskom.

Makepeace ga rješava tako da polazi od nekoliko mjerila. To su prvenstveno *opseg građe* do 5 stranica i *obrada u knjižnici* pri čemu postoji problem kako klasificirati tu građu. Zatim, *način proizvodnje i raspačavanje* budući da efemerna građa ne zahtijeva neko posebno znanje kao proizvodnja knjige i često se široko i besplatno raspačava. Važno mjerilo je *trajnost dostupnosti publikacije*, jer se pretpostavlja da efemerna građa nestaje nakon što je specifični događaj završio. *Razina proizvodnje* – efemerna građa nije ograničene naklade i ne zahtijeva primjenu nekih posebnih mjerila u proizvodnji, može se čak i kopirati ako je potrebna veća količina. Važno mjerilo je i *cilj publikacije*, pri čemu se treba znati da je efemerna građa prvotni izvor informacija.

Ako sad pogledamo sva ova mjerila, možemo zaključiti kako postoji mnoštvo publikacija koje bi trebale biti u kategoriji sitnoga tiska. Možda bi razmatranje pojedinih Makepeaceovih mjerila za efemernu građu i sitni tisak dovelo do boljeg snalaženja u moru publikacija efemerne građe, ali i u nazivlju. Tako bi mogli utvrditi što je to točno efemerna građa, a što sitni tisak i koje značenje ti pojmovi imaju danas.

3.1.1. Efemerna građa i sitni tisak danas

Istraživanjem naziva “sitni tisak” dolazi se do zaključka kako je on jako rijedak, gotovo ga i nema u inozemnoj knjižničarskoj literaturi. Sve se naziva efemerna građa, tj. “ephemera”. Rad Matka Rojnića objavljen 1973. zasigurno je prvi opsežniji prikaz ove problematike u hrvatskoj stručnoj literaturi koji

⁷ Navedeno djelo. Str. 2.

govori o građi “manje ili prolazne vrijednosti” u nacionalnim bibliotekama. Autor ističe da se za građu kao što su posebni otisci, imenici, vozni redovi, trgovački katalozi, razni cjenici i programi, prospekti i drugi slični tiskopisi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu uobičajio naziv “sitni tisak”.⁸ U svojem radu spominje jedan raniji članak Koste Grubačića “Aktuelna pitanja o sitnom bibliotečkom materijalu” koji navodi da je nedostatak osoblja u knjižnicama razlog da se takva građa ne obrađuje. Općenito se smatra da jedna trećina knjižničkog fonda čini efemerna građa.⁹ Osamdesetih godina 20. stoljeća, Eva Verona rabi pojam sitni tisak i spominje kao posebnu vrstu bibliotečne građe koju *Pravilnik i priručnik za izradbu bibliotečnih kataloga* razmatra samo ako ta građa ima uvjete da bude uključena u opći (glavni) abecedni katalog knjižnice.¹⁰ Ako pogledamo kasniju hrvatsku knjižničarsku literaturu, naići ćemo na zanimljiv slučaj da se veoma često efemerna građa izjednačuje, tj. zamjenjuje s pojmom “sitni tisak”. Tako Katica Tadić¹¹ efemernu građu određuje kao “građu kojoj se u knjižničnom poslovanju često pridaje epitet efemerna, a naziva se sitan tisak”. Nadalje, navodi kako sitni tisak okuplja: izvještaje škola i fakulteta, programe tih škola i fakulteta, građu manjih ustanova i poduzeća (ili manje vrijedna građa tih ustanova i poduzeća) te građu koja nema trajniju vrijednost – telefonski imenici, vozni redovi, izvještaji, proračuni, katalozi (prodajni), katalozi izložaba (ako nisu umjetnički), programi za kazališne i druge priredbe, neumjetnički plakati, kalendari bez teksta, recepti, obrasci, stripovi i slično, tj. sve što knjižnica smatra priručnom, instrukcijskom, propagandnom građom. Na temelju svega navedenog možemo zaključiti kako je u Hrvatskoj prevladao naziv “sitni tisak” za obje skupine (i efemeru i sitne publikacije), dok je u inozemstvu tu ulogu preuzeo naziv “ephemera”.

Prema tomu je u hrvatskoj knjižničnoj zajednici uvrješeni naziv “sitni tisak” nego li “efemerna građa” jer je efemernost postala samo jedno od mjerila

⁸ Rojnić, Matko. O knjigama i drugoj tiskanoj građi u nacionalnim bibliotekama. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 19, 1/4(1973), 58-59.

⁹ Grubačić, Kosta. Aktuelna pitanja o sitnom bibliotečkom materijalu. // *Bibliotekar* (Beograd) 17, 1/2(1965), 14-15. Autor objašnjava: “Nedavno (24. jula 1964) je Narodna biblioteka SR BiH donela kratka uputstva za sređivanje i obradu sitnog (manje vrednog) materijala. Iako su ta uputstva užeg praktičnog značaja i podešena za konkretne potrebe ove biblioteke, ipak je možda umesno ako se daju i neke načelne napomene o pomenutom materijalu, o njegovoj obradi i drugim pitanjima u vezi sa njim”.

¹⁰ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* : prvi dio : odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986. Str. 9.

¹¹ Tadić, Katica. Rad u knjižnici : priručnik za knjižničare [citirano: 2010-08-18]. Dostupno na: <http://www.ffzg.hr/infoz/biblio/nastava/dz/text/katm.htm>

za određivanje sitnog tiska. Tako se Dorica Blažević i Dubravka Salaj-Pušić koriste nazivom “sitni tisak” kada pišu upute za korištenje UNIMARC formata za katalogizaciju građe koja je efemerna. Navode kako je sitni tisak “generički pojam za raznovrsnu knjižničnu građu, koja je bibliografski nepovezana, a za potrebe obrade, čuvanja i korištenja objedinjuje se u skupine po nekim zajedničkim formalnim elementima”.¹² Kao što vidimo, takva građa nije bibliografski određiva, nego se odnosi na pojedinačne skupine raznovrsnih primjeraka publikacija. Nadalje, razlikuju dvije vrste sitnoga tiska: “u širem i užem smislu”. Prema njihovu određenju, sitni tisak u širem smislu čine: brošure, skripta, posebni otisci, katalogi i bilteni; dok sitni tisak u užem smislu čine: informativni leci, oglasi i priopćenja, kazališni i drugi programi, tiskanice i vozni redovi. Sve ove publikacije se određuju prema mjerilima koja su zadana:

1. Velika količina istovrsne građe (statistički podaci, oglasi, katalogi i sl.)
2. Efemernost (pozivnice, kazališni i koncertni programi, slikovnice bez teksta, bojanke i sl.)
3. Fizički oblici i formati u kojima se pojavljuje (listovi, presavici, brošure, plakati i sl.)
4. Informativna i promotivna građa (turistički prospekti, prodajni katalogi, reklame i sl.)
5. Nedostupnost/ekskluzivnost (izvještaji i prilozi sa skupova, pozivi, programi i popisi sudionika i sl.).¹³

Kao što vidimo, pojmovi “sitni tisak” i “efemerna građa” u mnogočemu su se izmijenili, a samim tim i mjerila za njihovo vrednovanje. Pojam “sitni tisak” je u Hrvatskoj preuzeo mjesto pojma “efemerne građe”, ali i “sitnog tiska” te stvorio veću kategoriju koja okuplja obje. Tako je zauzeo istovrijedno mjesto inozemnoj “ephemeri”, dok je u Hrvatskoj naziv “efemeran” samo mjerilo koje čini takvu građu specifičnom, tj. razlikovno mjerilo, uz više manje prepoznatljiva Makepeaceova mjerila.

3.2. Siva literatura i efemerna građa

Važno je spomenuti još jedan primjer poklapanja određenih skupina građe, a to je efemerna građa i siva literatura.

¹² Blažević, Dorica; Salaj – Pušić, Dubravka. Upute za uporabu formata UNIMARC za kataložni opis sitnog tiska [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/e-izdanja/sitnitisak.pdf>

¹³ Isto.

U povijesti se značenje sive literature (*grey literature*) i efemerne građe često poklapalo. Clintonova definicija¹⁴ efemerne građe kao “vrste tiskane ili polutiskane građe koja ne pripada u uobičajene načine izdavanja, prodaje i bibliografskog nadzora”, poklapa se s definicijom sive literature za koju Reitz¹⁵ kaže da je “tiskana građa koja obično nije dostupna regularnim tržišnim kanalima jer nije komercijalno izdavana”. Razlika proizlazi iz vrijednosnih mjerila za efemernu građu, ponajviše iz zadaće efemerne građe. Prema tomu, ako se uvaži da je siva literatura najčešće proizvod nacionalnih, regionalnih ili lokalnih vlasti, sveučilišta i industrijskih tvrtki, što nameće zadaću koja je usko vezana uz određenu ustanovu, možemo zaključiti kako razlika postoji, budući da je efemerna građa najčešće svakodnevna građa koja je vezana uz određeni događaj i proizvodi se isključivo za taj događaj, što znači da može pripadati i komercijalnim krugovima. Siva literatura bi se na taj način mogla uvrstiti u sitni tisak, budući da se tiče manje sredine i podosta sekundarnih dokumenata, što bi davalo razliku spram efemerne građe. Iako se to može uvažiti, Grey Noble¹⁶ navodi kako efemerna građa može uključivati i sivu literaturu, ali se ona razlikuje u razini obrade jer ju je moguće lakše klasificirati nego efemernu građu,¹⁷ ali ne potpada pod knjige zbog vlastitih specifičnosti te čini posebnu skupinu, skupinu blisku svima, ali ipak različitu. Takav stav bi mogli primijeniti i ovdje jer bi prema Makepeaceovim mjerilima zadovoljavala i jednu i drugu stranu.

Kako bi što bolje prikazali koje vrste publikacija danas ulaze u opseg efemerne građe, opisani su primjeri hrvatskih i inozemnih knjižnica.

4. Efemerna građa u hrvatskim knjižnicama

Ako pogledamo u hrvatske knjižnice u potrazi za efemernom građom, naići ćemo na veoma zanimljivo stanje. Sam naziv u hrvatskom knjižničarstvu varira od knjižnice do knjižnice. Negdje se koristi naziv “sitni tisak”, negdje “efemerna građa”, a negdje samo “efemera”¹⁸. Iako ponešto različiti nazivi, svaki okuplja često istu vrstu publikacija. Prema tomu možemo zaključiti da

¹⁴ Clinton, Alan. Printed ephemera : collection organisation and access. London : Clive Bingley, 1981.

¹⁵ Navedeno djelo. Str. 2.

¹⁶ Grey – Noble, Brie. Ephemera : the classification of things. Dec. 2007. [citirano: 2010-08-24]. Dostupno na: http://www.slais.ubc.ca/courses/libr559f/08-09-wt1/portfolios/B_GreyNoble/Docs/Ephemera_FinalPaper.pdf

¹⁷ Isto.

bez obzira koji naziv koristili, on će u hrvatskim knjižnicama označivati isto. U hrvatskom knjižničarstvu se efemerna građa prikuplja u Nacionalnoj i sveučilinoj knjižnici u Zagrebu i Knjižnici Sveučilišta u Splitu,¹⁸ budući da su obje primateljice obveznog primjerka, s time da svaka knjižnica okuplja građu u zasebnim zbirkama efemerne građe. Efemernu građu prikupljaju i neke narodne knjižnice u Hrvatskoj (npr., Knjižnice grada Zagreba,¹⁹ Narodna knjižnica i čitaonica Sisak,²⁰ Knjižnica “Nikola Zrinski” iz Čakovca,²¹ Gradska knjižnica Solin²² i dr.). U narodnim knjižnicama najčešće ne postoji zasebna zbirka efemerne građe, nego se efemerna građa prikuplja unutar zavičajne zbirke, što pokazuje značaj efemerne građe kao publikacije koja služi za pamćenje događanja u određenom mjestu ili kraju. Vrste publikacija koje se prikupljaju su najčešće plakati, pozivnice, ulaznice, različiti prospekti, katalogi izložbi, koncertni programi, iako zbirke sadrže i publikacije kao što su razglednice, koje bi pripadale u grafičku zbirku, što vjerojatno upućuje na manju količinu takvih primjeraka.

5. Efemerna građa u inozemnim knjižnicama

Efemerna građa je od velikoga značaja i u inozemnim knjižnicama. Što se tiče knjižnica koje ju prikupljaju, stanje je slično kao i u Hrvatskoj, najčešće su to nacionalne knjižnice kao što je Britanska knjižnica (najpoznatija zbirka efemerne građe je Zbirka Evanion),²³ zatim zbirka efemerne građe u Kongresnoj knjižnici,²⁴ zbirka efemerne građe u Nacionalnoj knjiž-

¹⁸ Odjeli i zbirke Sveučilišne knjižnice. // Sveučilišna knjižnica u Splitu [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://www.svkst.hr/odjeli.htm>

¹⁹ Zbirka Zagrabiensia. // Knjižnice grada Zagreba [citirano: 2010-08-21]. Dostupno na: <http://www.arhiva.kgz.hr/gradska/grzagrab.asp>

²⁰ Zbirke : zavičajna zbirka. // Narodna knjižnica i čitaonica Sisak [citirano: 2010-08-21]. Dostupno na: <http://www.nkc-sisak.hr/zavicajna.htm>

²¹ Zavičajna zbirka “Insulana”. // Knjižnica Nikola Zrinski Čakovec [citirano: 2010-08-21]. Dostupno na: http://www.kcc.hr/index.php?t=show_content&id=19

²² Odjeli : zavičajna zbirka Salonitana. // Gradska knjižnica Solin [citirano: 2010-08-21]. Dostupno na: http://www.knjiznicasolin.hr/index.php?view=article&catid=32%3AZbirka_salonitana&id=33%3AZavicajna-zbirka&option=com_content&Itemid=13

²³ Online exhibitions : Evanion collection of ephemera. // British library [citirano: 2010-08-23]. Dostupno na: <http://www.bl.uk/onlinegallery/onlineex/evancoll/index.html>

²⁴ An American time capsule. // American memory [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://memory.loc.gov/ammem/rbpehtml/>

nici Finske²⁵ i zbirka efemerne građe u Nacionalnoj knjižnici u Australiji²⁶ te mnoge druge nacionalne knjižnice. Osim nacionalnih knjižnica, efemernu građu prikupljaju i druge knjižnice kao što je državna knjižnica Zapadne Australije²⁷ i državna knjižnica Queenslanda koja obuhvaća zbirku *John Oxley*,²⁸ zbirku mjesno značajne efemerne građe. Osim navedenih vrsta knjižnica, postoje brojni prikupljivači izvan knjižničarstva kao što je *Ephemera Society*²⁹ i *Ephemera Society of America*,³⁰ koji na prikupljanje efemerne građe gledaju kao na veoma važnu zadaću očuvanja opipljivih dokaza vlastite prošlosti.

Knjižnice u inozemstvu prikupljaju efemernu građu u zasebnoj zbirci i obrađuju je na poseban način. Svaka knjižnica pridaje poseban značaj efemernoj građi i u njoj vidi mogućnost uvida u vlastitu povijest, tj. društvo i život u određenom prošlom razdoblju. Unutar zbirke se okupljaju publikacije koje odgovaraju opisu efemerne građe i sitnog tiska. Prema tome, potvrđujemo ono što je prethodno navedeno kako je naziv “efemerna građa” obuhvatio obje skupine i sitni tisak i efemernu građu, tako da taj naziv obuhvaća ove publikacije: reklamne prospekte, letke, pamflete, brošure, prodajne kataloge, plakate, posjetnice, kalendare, razglednice, interne dokumente tvrtki kao što su izvještaji i sl., karte, pisma, časopise, novine, note, reklame etikete s kutija za cigarete i sl. No, mnogo publikacija ne bi trebalo pripadati u efemernu građu (razglednice, časopisi, novine, čestitke, note, dokumenti tvrtki) budući da nose drugačije značenje, iako zadovoljavaju mjerilo formata. To nam govori da treba biti oprezan pri vrednovanju građe, kako se ne bi izgubilo pravo značenje pojedine građe.

²⁵ Digitised collections : the ephemera collection. // The national library of Finland [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://digi.lib.helsinki.fi/pienpainate/secure/main.html?language=en>

²⁶ Collections : ephemera. // National library of Australia [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://www.nla.gov.au/collect/ephemera.html>

²⁷ Find Westraliana : ephemera. // State library of Western Australia [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: http://www.slwa.wa.gov.au/find/western_australian/ephemera

²⁸ John Oxley library : ephemera. // State library of Queensland [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://www.slq.qld.gov.au/find/jol/ephemera>

²⁹ About. // The ephemera society [citirano: 2010-09-09]. Dostupno na: <http://www.ephemera-society.org.uk/news.html>

³⁰ What is ephemera? // The ephemera society of America [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://www.ephemerasociety.org/>

6. Budućnost efemerne građe: projekti digitalizacije

Logičan korak nakon prikupljanja, u ovo doba primjene komunikacijsko-informacijske tehnologije, jest trajno očuvanje efemerne građe koje se postiže postupkom digitalizacije. Svrha svake digitalizacije pa tako i ove je, osim očuvanja za buduće naraštaje, i omogućivanje globalnoga pristupa određenoj građi koja nosi visoku vrijednost kako za pojedinu ustanovu tako i za svijet. Zanimljivo je da pojam kao “sitni tisak” u takvom okruženju gubi doslovan smisao te ga bolje zamjenjuje pojam “efemerna građa”, tj. u digitalnom okruženju “digitalna efemerna građa”, budući da sam pojam nije tako denotiran kao pojam “sitni tisak”.

U Hrvatskoj se stanje s digitalizacijom efemerne građe poboljšava. U početku je bila dosta slabo, budući da mnoge knjižnice nisu prikupljale i ne prikupljaju efemernu građu ili često nemaju dovoljno značajan fond za digitalizaciju ili smatraju da zbirka nije vrijedna za očuvanje na takav način. No, sve više knjižnica započinje s digitalizacijom efemerne građe, budući da postoji svijest o tome kako je ovo dobar način za prezentiranje i očuvanje ovakve građe. Tako, između ostalih, digitaliziranu efemernu građu imaju: Gradska knjižnica grada Zagreba³¹ (unutar zavičajne zbirke *Zagrabiensia*) i Gradska knjižnica Nove Gradiške,³² gdje se zbirka efemerne građe nalazi unutar Hemeroteke, gdje osim novinskih izrezaka ubrajaju i brošure. Naspram Hrvatske, digitalizacija efemerne građe u inozemstvu je zastupljenija budući da sama efemerna građa ima viši status nego u Hrvatskoj. Najvažniji projekti digitalizacije efemerne građe u inozemstvu su: projekt *American time capsule*³³ Kongresne knjižnice gdje okupljaju digitalizirane publikacije vezane uz određene značajne trenutke i događaje u američkoj povijesti kao što je Grđanski rat, ropstvo, sufražetkinje, industrijska revolucija i Rat za neovisnost, zatim primjer digitalizacije zbirke efemerne građe iz sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Washingtonu, koja nosi naziv *Vietnam war era*,³⁴ tj. predstavlja zbirku efemerne građe iz doba Vijetnamskoga rata, a veoma je važan i projekt *John*

³¹ Zbirke po vrsti građe : sitni tisak. // Hrvatska kulturna baština [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://www.kultura.hr/hr/Zbirke/Digitalizirana-zagrebacka-bastina-Sitni-tisak>

³² Zbirke po vrsti građe : sitni tisak. // Hrvatska kulturna baština [citirano: 2010-0819]. Dostupno na: <http://www.kultura.hr/hr/Zbirke/Hemeroteka-Nova-Gradiska>

³³ An American time capsule. // American memory [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://memory.loc.gov/ammem/rbpehtml/>

³⁴ Digital collections : Vietnam War Era Ephemera Collection. // University libraries : University of Washington [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://content.lib.washington.edu/protestsweb/>

*Johnson*³⁵ koji predstavlja jedan od najvećih projekata digitalizacije efemerne građe. Projekt je nastao na temelju suradnje knjižnice Bodleian i ProQuesta, a podržava ga JISC (Joint Information Systems Committee) kako bi se sačuvalo, katalogiziralo i digitaliziralo više od 65.000 jedinica zbirke koja se tiče širokog spektra rijetkih i unikatnih arhivskih jedinica koje dokumentiraju različite vidove svakodnevnoga života u Ujedinjenom Kraljevstvu u 18., 19. i s početka 20. stoljeća.

Budući da je i prikupljanje efemerne građe u inozemstvu intenzivnije nego u Hrvatskoj, to se odražava i na njezinu digitalizaciju. Efemerna građa tamo uživa predodžbu značajnoga povijesnoga izvora koji nudi neprocjenjiv uvid u prošlost, običaje, kulturu, život i svakodnevicu pa na taj način predstavlja i izravan dodir s vrijednostima prošlosti.

7. Značenje efemerne građe

Veoma je važno spomenuti zbog čega tolike knjižnice i privatni sakupljači imaju toliki interes za nešto “kratkotrajno” i “efemerno”. Ako danas pogledamo program Hrvatskoga narodnog kazališta, vidjet ćemo popis izvedbi koje se izvode u određeno vrijeme, s određenim sadržajem, s određenom postavom te na određenom mjestu. Sada taj program ima vrijednost dok te izvedbe ne prođu i dođu druge na red, znači, izrazito prolazan status određenog dokumenta. No ako pogledamo u budućnost za nekih 50 do 100 godina, takav primjerak će biti od neizmjernoga značenja. Sadržavat će podatke koji su povijesno značajni za određeni narod, za njegovu kulturu, društvo i običaje. Takvo značenje ima svaki primjerak efemerne građe. Bilo da prikazuje uvid u kulturni, politički i društveni život, bilo da prikazuje svakodnevicu određenoga naroda, kraja, grada, taj jedinstveni primjerak nudi uvid u povijest te tako stvara novu kategoriju za kulturno pamćenje određenog naroda.

Simpozij o europskim nacionalnim knjižnicama koji je 1958. godine u Beču organizirao UNESCO u suradnji s Međunarodnim savezom knjižničarskih društava i ustanova, bio je prvenstveno posvećen nabavi i čuvanju tiskane građe u nacionalnim knjižnicama. Pod utjecajem činjenice da se tiska sve više građe koja se dostavlja kao obvezni primjerak, sudionici skupa “su bili ponukani dopustiti da nacionalne biblioteke otklone primanje i čuvanje građe neznatne vrijednosti, a da izdanja lokalnog značaja nađu mjesto u lokalnim

³⁵ About. // The John Johnson collection [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://johnjohnson.chadwyck.co.uk/marketing/about.jsp>

bibliotekama, iako se može postaviti načelno pitanje ne krnji li se time opći značaj nacionalne biblioteke”.³⁶ U referatu *The problem of the national book production in national libraries*, održanom na zasjedanju Međunarodnog saveza knjižničarskih društava, Sekcije nacionalnih i sveučilišnih knjižnica, u Grenobleu 1973. godine, Matko Rojnić, kao tadašnji ravnatelj Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, govori i o sitnom tisku. Kaže da “raspravljajući o mjestu što ga knjiga i druga više ili manje vrijedna tiskana građa ima u nacionalnim bibliotekama može pridonijeti raščišćavanju uloge, stanja i mogućnosti nacionalnih biblioteka u naše vrijeme”.³⁷ Budući da se pretpostavilo da su knjižnice u nedoumici kako postupati sa sitnim tiskom koji primaju kao obvezni primjerak, spomenuta je Sekcija provela anketu među nacionalnim i sveučilišnim knjižnicama u Europi da se izjasne u kojem opsegu je čuvaju, kako je stručno obrađuju i kako je smještaju.³⁸ Anketa je pokazala da knjižnice s pravom obveznog primjerka prikupljaju raznovrsnu građu prolazne ili manje vrijednosti u velikom opsegu, ali i da postoje stanovite razlike u prikupljanju. Pri tome navodi vrstu takve građe koju prikupljaju pojedine knjižnice, a posebnu pažnju nabrajajući sve zastupljene vrste građe posvećuje Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Anketa je nadalje pokazala da neke knjižnice ograničavaju priliv manje vrijedne građe kao što su cjenici, prospekti i trgovački oglasi. Dosta je podataka prikupljeno o obradi te vrste građe. Zanimljivi su odgovori o korisnosti te građe za knjižnice koji pokazuju da je neke knjižnice vide i kao teret. M. Rojnić zaključuje da se korisnici u to vrijeme još nisu koristili ovom građom u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. On iskazuje potpuno povjerenje prema knjižnicama i njihovoj stručnoj ocjeni u odabiru građe manje vrijednosti koja će se obrađivati i čuvati, no upozorava ipak na oprez u tom postupku. Ukazuje na potrebu da se produbljuje stručan odnos prema građi manje vrijednosti: “Ako cijenim kulturno i dokumentacijsko značenje “sitne”, ili ne znam kako da je nazovemo, građe, što je makar dijelom dospjela do našeg vremena, bez dvojbe najviše zaslugom biblioteka, ne bi li spoznaja o tom trebala unijeti više jasnoće u naš odnos prema čuvanju te građe za vrijeme koje nadolazi?”.³⁹

³⁶ Rojnić, Matko. O knjigama i drugoj tiskanoj građi u nacionalnim bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 19, 1/4(1973), 55.

³⁷ Isto, 58.

³⁸ Isto, 59.

³⁹ Isto, 67.

8. Zaključak

Istraživanje ove teme ukazalo je na više problema. Tema je relativno rijetko obrađivana u hrvatskoj knjižničarskoj literaturi. Iako strana literatura pokriva više vidova, ipak je malo suvremene literature koja bi dala općenite činjenice koje su važne za sadašnje stanje efemerne građe. Najveći je problem određivanje opsega same efemerne građe, jer on ne proizlazi iz definicije građe, nego definicija nastaje na temelju vrsta publikacija koje pripadaju u kategoriju efemerne građe, a to je zapravo sva građa koja sadrži određenu naznaku efemernosti i prolaznosti. Ipak, ostaje pitanje kako uspostaviti ograničavajuća mjerila koja su potrebna kako bi se građa znala bolje prepoznati i očuvati.

Činjenica jest da su se kategorije efemerna građa i sitni tisak u svijetu i Hrvatskoj stopile u jednu i da je tome značajno doprinijela primjena samo jednog dijela Makepeaceovih mjerila. Vjerojatno razlog leži i u tome što knjižnice i ostale ustanove koje prikupljaju takvu građu kao npr., arhivi i muzeji, organizacijski i osobljem nisu mogle posvetiti dovoljno obradi, nego se građa masovno prikupljala. Teško je da se uvriježen pojam efemerna građa u svijetu, a sitni tisak u Hrvatskoj za tiskanu građu danas može mijenjati. No, gledajući terminološki građu jedne digitalne zbirke ili digitalne knjižnice, možemo zaključiti da bi uvođenje pojma efemerna digitalna građa (digital ephemera) za kategorije sitnog tiska, efemerne građe i sive literature bilo primjereno u digitalnoj sredini.

Na taj način bi se razjasnio i problem oko nazivlja koji je prisutan u Hrvatskoj i svijetu jer se dogodilo stapanje tih kategorija u jednu, što dovodi do nejasnoća oko mjerila za vrednovanje ovakve građe (npr., mali format imaju i razglednice).

Ovakvo razmišljanje je samo pokušaj da se na jedan način razjasni postojeće stanje oko opsega i nazivlja ovakve građe koja se pod utjecajem današnjeg napretka i tehnologije promijenila, a u digitalnom okruženju i nadalje mijenja. Samim tim, dobiva se više na razjašnjavanju odnosa spram takve građe, pridonosi se njezinom vrednovanju i postavljanju u određene jasne okvire jer se javlja svijest da građa koja ima bezvremenski značaj ne smije biti nejasno određena.

Projekti digitalizacije u knjižnicama i srodnim ustanovama sigurno će povećati zanimanje za efemernu građu u zemljama gdje ono nije znatno pa to vrijedi i za Hrvatsku. Činjenica je i to da postupak digitalizacije zahtijeva detaljniju obradu te građe, nego što je to slučaj s primjercima koji se čuvaju u zbirkaama analogne građe. Projekti pred knjižnice stavljaju nove izazove u nastojanju da cjelovito prikažu, povezujući obradu, iste teme u digitaliziranim knjigama, novinama, časopisima i sitnom tisku.

LITERATURA

- About. // The ephemera society [citirano: 2010-09-09]. Dostupno na: <http://www.ephemera-society.org.uk/news.html>.
- About. // The John Johnson collection [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://johnjohnson.chadwyck.co.uk/marketing/about.jsp>
- An American time capsule. // American memory [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://memory.loc.gov/ammem/rbpehtml/>
- Anić, Vladimir; Ivo Goldstein. Rječnik stranih riječi. Zagreb : Novi liber, 2000. Str. 353.
- Blažević, Dorica; Dubravka Salaj-Pušić. Upute za uporabu formata UNIMARC za kataložni opis sitnog tiska [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/e-izdanja/sitnitisak.pdf>
- Cataloguing ephemera : records of the past. // Slidefinder [citirano: 2010-08-22]. Dostupno na: http://slidefinder.net/c/cataloguing_ephemera_records_past/14176282
- Clinton, Alan. Printed ephemera : collection organisation and access. London : Clive Bingley, 1981.
- Collections : ephemera. // National library of Australia [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://www.nla.gov.au/collect/ephemera.html>
- Digital collections : Vietnam War Era Ephemera Collection. // University libraries : University of Washington [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://content.lib.washington.edu/protestweb/>
- Digitised collections : the ephemera collection. // The national library of Finland [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://digi.lib.helsinki.fi/pienpainate/secure/main.html?language=en>
- Find Westraliana : ephemera. // State library of Western Australia [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: http://www.slwa.wa.gov.au/find/western_australian/ephemera
- Grey - Noble, Brie. Ephemera : the classification of things. Dec. 2007. [citirano: 2010-08-24]. Dostupno na: http://www.slais.ubc.ca/courses/libr559f/08-09-t1/portfolios/BGreyNoble/Docs/Ephemera_FinalPaper.pdf
- Grubačić, Kosta. Aktuelna pitanja o sitnom bibliotečkom materijalu. // Bibliotekar (Beograd) 17, 1/2(1965), 14-18.
- John Oxley library : ephemera. // State library of Queensland [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://www.slq.qld.gov.au/find/jol/ephemera>
- Makepeace, Chris E. Ephemera : a book on its collection, conservation and use. Aldershot : Gower, cop. 1985. Odjeli : zavičajna zbirka Salonitana. // Gradska knjižnica Solin [citirano: 2010-08-21]. Dostupno na: http://www.knjiznicasolin.hr/index.php?view=article&catid=32%3Azbirka_salonitana&id=33%3Azavicajna-zbirka&option=com_content&Itemid=13

Odjeli i zbirke Sveučilišne knjižnice. // Sveučilišna knjižnica u Splitu [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://www.svkst.hr/odjeli.htm>

Online exhibitions : Evanion collection of ephemera. // British library [citirano: 2010-08-23]. Dostupno na: <http://www.bl.uk/onlinegallery/onlineex/evancoll/index.html>

Rickards, Maurice. The encyclopedia of Ephemera : a guide to the fragmentary documents of everyday life for the collector, curator, and historian. London : The British Library, cop. 2000.

Rojnić, Matko. O knjigama i drugoj tiskanoj građi u nacionalnim bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 19, 1/4(1973), 53-68.

Tadić, Katica. Rad u knjižnici : priručnik za knjižničare [citirano: 2010-08-18]. Dostupno na: <http://www.ffzg.hr/infoz/biblio/nastava/dz/text/katm.htm>

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga : prvi dio : odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.

What is ephemera? // The ephemera society of America [citirano: 2010-08-20]. Dostupno na: <http://www.ephemerasociety.org/>

Zavičajna zbirka "Insulana". // Knjižnica Nikola Zrinski Čakovec [citirano: 2010-08-21]. Dostupno na: http://www.kcc.hr/index.php?t=show_content&id=19

Zbirka Zagrabiensia. // Knjižnice grada Zagreba [citirano: 2010-08-21]. Dostupno na: <http://www.arhiva.kgz.hr/gradska/grzagrab.asp>

Zbirke : zavičajna zbirka. // Narodna knjižnica i čitaonica Sisak [citirano: 2010-08-21]. Dostupno na: <http://www.nkc-sisak.hr/zavicajna.htm>

Zbirke po vrsti građe : sitni tisak. // Hrvatska kulturna baština [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://www.kultura.hr/hr/Zbirke/Digitalizirana-zagrebicka-bastina-Sitni-tisak>

Zbirke po vrsti građe : sitni tisak. // Hrvatska kulturna baština [citirano: 2010-08-19]. Dostupno na: <http://www.kultura.hr/hr/Zbirke/Hemeroteka-Nova-Gradiska>